

**Байгиреева Жанар Замашқызының «6D050600 – Экономика»
мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға
ұсынылған «ҚР денсаулық сақтау саласындағы адами капиталдың
экономикалық тиімділігі: жай-күйі мен даму перспективасын бағалау»
атты диссертациялық жұмысының**

АҢДАТПАСЫ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қоғам дамуының қазіргі жағдайында ҚР денсаулық сақтау саласындағы адами капиталдың экономикалық тиімділігінің даму перспективасын бағалау барлық элементтерінің демографиялық, экономикалық және әлеуметтік даму процестерімен өзара байланысын білудің тереңдігімен анықталады. Халықтың биологиялық, әлеуметтік және экономикалық қасиеттерінің өзара әрекеттесуінің интегралды көрінісі адам капиталын қалыптастыру сипаты болып табылады. Осыған байланысты денсаулық сақтау стратегиясы, ең алдымен, медициналық көмектің жекелеген элементтерін дамытуға емес, экономикалық тиімді адами капиталды қарқынды қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Денсаулық сақтау саласындағы адами капиталдың сапалық сипаттамаларын дамыту ««Қазақстан жолы – 2050 стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты»» арқылы әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына кірудің стратегиялық мақсаты ретінде көзделген.

Денсаулық сақтау-қоғамның маңызды әлеуметтік-экономикалық саласы, себебі медициналық қызметтің нәтижелері экономиканың дамуына өзгеріс әкелуімен айқындалады. Яғни, мемлекеттің денсаулық сақтау стратегиясы, ең алдымен, медициналық көмектің жекелеген элементтерін дамытуға ғана емес, адами капиталды, атап айтқанда, әлеуметтік-гигиеналық тұрғыдан болашақ кірістер ағынын генерациялау ретінде қарастырылуы қажет. Тиісінше, Денсаулық сақтау стратегиясын әзірлеу саладағы адами капитал дамуының қоғамның денсаулық деңгейін (туу, өлім, ауру, мүгедектік және т. б.) және жекелеген әлеуметтік – экономикалық, демографиялық процестердің динамикасына әсерін анықтау қажеттілігін тудырады.

Қазіргі уақытта денсаулық сақтау саласындағы адами капиталдың экономикалық тиімділігі үлкен мән беріледі, өйткені ол нарықтық қатынастардың көптеген құбылыстарын зерттеуге, қоғамның экономикалық және әлеуметтік қабілеттілігін айқындайтын адам факторына салынған қаражаттың тиімділігін анықтауға көмектеседі. Сондықтан денсаулық сақтаудың бұл саласы терең зерттеуге лайық. Мемлекеттің Денсаулық сақтау саласы мен адам денсаулығы арасындағы қарым-қатынастың сипаты мен заңдылықтарын анықтау медицинаның негізгі мәселелерінің бірі болып табылады. Ол үшін әлеуметтік және экономикалық саясатты өзгерту қажет. Адамды қазіргі экономикалық жүйенің негізгі өзегіне айналдыру экономикалық ұғымдар мен әлеуметтік-экономикалық ғылымдар теориясының мазмұнында терең өзгерістерге әкеледі. ХХІ ғасырдағы осы

ғылымдардың бүкіл кешенін дамытудың ең перспективалы бағыттарының бірі-адами капитал тұжырымдамасы.

Диссертациялық жұмыстың ғылыми зерттелу дәрежесі. Диссертациялық зерттеудің маңыздылығына қарамастан, соны ұсыныстарды енгізу негізінде осы уақытқа дейін берілген мәселенің мәні мен маңызына деген жүйеленген теориялық көзқарастар жоқтың қасы. Яғни, бұл олқылық мемлекеттегі өтпелі кезеңдердің маңызды сипатымен түсіндіріледі. Денсаулық сақтау саласындағы адами капиталды дамыту мәселесі мемлекеттік тұрғыда жүйелі түрде шешілуі тиіс мәселелердің бірі болып табылады.

Зерттеліп отырған мәселе бойынша еңбектерді талдау жеткілікті қарастырылған теориялық базаны саралауға мүмкіндік береді. Диссертациялық зерттеу барысында жалпы адами капиталды зерттеуге арналған көптеген ғылыми еңбектер қолданылды.

Соның ішінде аталмыш зерттеуге **Қазақстандық келесі ғалымдар** үлкен үлес қосты; Исабеков Б.Н. «Теоретико-концептуальные основы формирования понятия «человеческий капитал»», Абдигалиева Г.К., Килыбаев Т.Б., Коцигулова К.И. «Қазақстандағы адами капиталдың дамуы», Есимжанова С.Р. « Человеческий капитал в Казахстане: уровень развития и качество», « Капитал здоровья как основа функционирования человеческого капитала в условиях пандемии COVID-19», Мухамбетова Л.К., Турекулова Д.М., Жамкеева М.К. «Методологические подходы к изучению человеческого капитала», Майдырова А.Б. «Человеческий капитал нации в условиях формирования информационного общества: методологический аспект», Сыдыков Е.Б. «Человеческий капитал и интеллектуальная миграция Республики Казахстан в контексте формирования ЕЭП Казахстана, России и Беларуси», Мельдаханова М.К., Калиева С.А. «Человеческий капитал в условиях обеспечения конкурентоспособности национальной экономики: современная концепция, приоритеты и механизмы реализации».

Сонымен қатар, **ресейлік авторлардың** адами капитал және денсаулық сақтау саласындағы адами капитал шеңберіндегі еңбектерін атап өтуге болады: Добрынин А.И., Дятлов С.А., Цыренова Е.Д. « Человеческий капитал в транзитной экономике: формирование, оценка, эффективность использования», Капелюшников Р.И., Лукьянова А.Л. «Трансформация человеческого капитала в российской обществе», Кузьмич О.С., Рошин С.Ю. «Лучше ли быть здоровым? Экономическая отдача от здоровья», Уйба В.В. « Экономические методы управления в здравоохранении», Решетников А.В., Шамшурина Н.Г., Шамшурин В.И. «Экономика и управление в здравоохранении», Сеницына Г.И. « Человеческий капитал: оценка качества и эффективности использования», Пушкарев О.В. « Человеческий капитал и моделирование медико- экономической эффективности в здравоохранении».

Адами капиталды дамыту тұрғысынан **шет ел авторлары** еңбектері: Беккер Г.С. «Человеческое поведение: экономический подход», Долан Э., Линдсей Дж. «Рынок: микроэкономическая модель», Нойманн Ф. «Методика экономической оценки человеческого капитала», Смиidt А. «Исследование о

природе и причинах богатство народов», Adams A., Bond S. «Hospital nurses' job satisfaction, individual and organizational characteristics», Thorow L. «Investment in Human Capital», Коэтс Д. «Развитие soft skills: как у вас идут дела с возвратом инвестиции?»).

Зерттеу мақсаты - ҚР денсаулық сақтау саласындағы адами капиталдың экономикалық тиімділігін бағалау және дамыту бойынша теориялық – әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу.

Аталған мақсатқа байланысты келесі міндеттерді шешуге әрекет жасалды:

- Адами капиталдың тұжырымдамалары мен экономикалық даму тарихын зерттей отырып, «адами капитал» ұғымына авторлық анықтама беру;
- Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласындағы адами капиталды дамыту жөніндегі озық шетелдік модельдерді зерделеу, салыстыру;
- Қазақстанның денсаулық сақтау саласында адами капиталды қалыптастырудың (дамытудың) экономикалық тиімділігіне бағалау жүргізу;
- Денсаулық сақтау саласындағы өмір сапасының көрсеткіштерін интегралды талдау;
- Көрсеткіштердің теңгерімді жүйесіне негізделген денсаулық сақтау саласындағы адами капиталды дамытудың экономикалық тиімділігін дамытудың экономико-математикалық моделін және тұжырымдамалық тәсілдерін енгізу;
- ҚР денсаулық сақтау саласының адами капиталды дамытудағы мемлекеттік басым бағыттар бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу объектісі Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласындағы адами капиталды дамыту болып табылады.

Зерттеу пәні - Денсаулық сақтау саласындағы адами капиталдың экономикалық тиімділігін бағалау және оның даму перспективасын анықтау және бағалау.

Диссертациялық зерттеудің негізгі ережелерінің ғылыми жаңалығы:

1. Адами капиталдың тарихи-экономикалық тұжырымдамаларын зерттеп, экономикалық даму хронологиясын құрастыру; денсаулық сақтау саласындағы адами капиталды бағалау әдістері мен тұжырымдамаларын айқындап, ұсыну;
2. Шет елдік және отандық ғалымдар мен экономистердің түсініктерін саралай отырып, «адами капитал» ұғымына авторлық анықтама беруге қадам жасау; шет елдік адами капиталды дамыту бойынша озық үлгілерді Қазақстан экономикасына кіріктендіру жолдарын зерделеу;
3. ҚР Денсаулық сақтау саласын дамытудың негізгі көрсеткіштерін талдап, берілген салада адами капиталды қалыптастырудың экономикалық тиімділігіне бағалау;
4. Денсаулық сақтау ұйымының адами капиталының өмір сапасының көрсеткіштерін интегралды бағалау әдістемелерін әзірлеу; денсаулық сақтау

саласында адами капиталды талдау мақсатында ДДСҰ ұсынған макроэкономикалық көрсеткіштерді қолдану арқылы талдау жүргізу;

5. ҚР денсаулық сақтау саласында регрессиялық-корреляциялық модельді қолдану негізінде адами капиталды дамытудағы мемлекеттік қолдау шараларына сараптамалық бағалау;

6. Медициналық мекемелерде адами капиталды дамытудың экономикалық тиімділігінің көрсеткіштерін жетілдірудің негізгі жолдары мен ҚР денсаулық сақтау саласының адами капиталды дамытудағы мемлекеттік басым бағыттарын анықтау.

Қорғауға шығарылған негізгі тұжырымдамалар толықтай қарастырылып, орындалған зерттеулер нәтижесінде автор дайындаған келесі ережелер қорғауға шығарылды:

1. Денсаулық сақтау саласындағы адами капиталды бағалау әдістері мен тұжырымдамалары (жахандық адами даму индексы, халықтың денсаулық капиталын бағалаудағы негізгі көрсеткіштері, адами капиталдың экономикалық тиімділігі, адами капиталдың медициналық тиімділігі) айқындалып, ұсынылды;

2. Шет елдік адами капиталды дамыту бойынша озық үлгілерді Қазақстан экономикасына кіріктендіру жолдары қарастырылды және шет елдік және отандық ғалымдар мен экономистердің түсініктерін саралай отырып, «адами капитал» ұғымына авторлық анықтама берілді;

3. ҚР Денсаулық сақтау саласының негізгі көрсеткіштері талданып, берілген салада адами капиталды қалыптастырудың экономикалық тиімділігіне бағалау жүргізілді;

4. Денсаулық сақтау ұйымының адами капиталының сандық деректерін, сонымен қатар медициналық қызметкерлердің еңбек өтілі, жасы, білім деңгейі және кәсіби құзыреттілігі/санаты сияқты сапалық сипаттамалары сараптау нәтижесінде денсаулық сақтау саласындағы өмір сапасының көрсеткіштерін интегралды бағалау әдістемесін қолдана отырып, денсаулық сақтау саласында адами капиталды талдау мақсатында ДДСҰ ұсынған макроэкономикалық көрсеткіштер QALY және Парето әдістерін қолдану арқылы талдау жүргізілді;

5. ҚР денсаулық сақтау саласында регрессиялық-корреляциялық модельдерді қолдану негізінде адами капиталды дамытуда мемлекеттік қолдау шараларына сараптамалық бағалау жасалды;

6. Медициналық мекемелерде адами капиталды дамытудың экономикалық тиімділігінің көрсеткіштерін жетілдірудің негізгі жолдары мен ҚР денсаулық сақтау саласының адами капиталды дамытудағы мемлекеттік басым бағыттар бойынша ұсыныстар әзірленді.

Жұмыстың теориялық маңыздылығы келесідей: Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласында адами капиталды дамыту әдістері мен ұйымдастырушылық- экономикалық тетіктері денсаулық сақтау саласында адами капиталды дамыту теориясына қосымша болып табылады.

Жұмыстың практикалық маңыздылығы келесідей: Зерттеу нәтижелерін Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласында адами капиталды дамыту жағдайында пайдалану мүмкіндігі бар. Дербес

практикалық қолдану көрсеткіштерінің теңгерімді жүйесіне негізделген шаралардың тиімділігін бағалаудың әдістемелік тәсіліне ие.

Диссертациялық зерттеудің қорғауға шығарылатын негізгі ғылыми ережелері:

1. Денсаулық сақтау саласындағы адами капиталды бағалау әдістері мен тұжырымдамалары (жахандық адами даму индексы, халықтың денсаулық капиталын бағалаудағы негізгі көрсеткіштері, адами капиталдың экономикалық тиімділігі, адами капиталдың медициналық тиімділігі) айқындалып, ұсынылды;

2. Шет елдік адами капиталды дамыту бойынша озық үлгілерді Қазақстан экономикасына кіріктендіру жолдары қарастырылды және шет елдік және отандық ғалымдар мен экономистердің түсініктерін саралай отырып, «адами капитал» ұғымына авторлық анықтама берілді;

3. ҚР Денсаулық сақтау саласының негізгі көрсеткіштері талданып, берілген салада адами капиталды қалыптастырудың экономикалық тиімділігіне бағалау жүргізілді;

4. Денсаулық сақтау ұйымының адами капиталының сандық деректерін, сонымен қатар медициналық қызметкерлердің еңбек өтілі, жасы, білім деңгейі және кәсіби құзыреттілігі/санаты сияқты сапалық сипаттамалары сараптау нәтижесінде денсаулық сақтау саласындағы өмір сапасының көрсеткіштерін интегралды бағалау әдістемесін қолдана отырып, денсаулық сақтау саласында адами капиталды талдау мақсатында ДДСҰ ұсынған макроэкономикалық көрсеткіштер QALY және Парето әдістерін қолдану арқылы талдау жүргізілді;

5. ҚР денсаулық сақтау саласында регрессиялық-корреляциялық модельдерді қолдану негізінде адами капиталды дамытуда мемлекеттік қолдау шараларына сараптамалық бағалау жасалды;

6. Медициналық мекемелерде адами капиталды дамытудың экономикалық тиімділігінің көрсеткіштерін жетілдірудің негізгі жолдары мен ҚР денсаулық сақтау саласының адами капиталды дамытудағы мемлекеттік басым бағыттар бойынша ұсыныстар әзірленді.

Ізденушінің қосқан жеке үлесі. Зерттеу нәтижелері мен материалдары Нұр-Сұлтан қаласы әкімдігінің «№2 Көпбейінді қалалық балалар ауруханасы» Шаруашылық жүргізу құқығындағы Мемлекеттік коммуналдық кәсіпорнына 10.08.2022 ж. №33-01/613 бойынша диссертациялық зерттеу нәтижелерін енгізу туралы АКТ алынды.

Зерттеу нәтижелері мен материалдары ЖШС «Гематология орталығы» Шығыс Қазақстан облысының гематология бөліміне 12.12.2022 ж. №48-10/214 бойынша диссертациялық зерттеу нәтижелерін енгізу туралы АКТ алынды.

Зерттеу нәтижелері мен материалдары «ESIL» Мекемесінің оқу процесінде «HR Менеджмент» пәндері бойынша дәрістік және практикалық сабақтар өткізу кезінде пайдаланылады, ол туралы э.ғ.д., профессор, Д.Т. Турекулованың (31.05 ж. № 23) қолы қойылған диссертациялық зерттеу нәтижелерін практикалық қолдану туралы АКТ алынды, 2022 ж.). жарияланды.

Диссертация нәтижелерінің апробациядан өтуі. Диссертациялық жұмыстың негізгі ғылыми қорытындылары мен нәтижелері, ұсыныстары аймақтық және халықаралық ғылыми конференцияларда, жоғарғы оқу орындары арасындағы ғылыми – тәжірибелік семинарларда және конференцияларда өзінің оң бағасын алды. Зерттеу тақырыбы бойынша автормен ұсынылған ұсыныстар халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференцияларда жарияланып, мақалалары баяндалған: Бір мақала журнал «Journal of Environmental Management and Tourism» -Scopus базасында индекстелген «Analysis of the influence of ecology on human resources management in the healthcare system», 2021, 12(7), pp. 1980–1996; Household Food Security in Kazakhstan. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 155. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-59126-7_13; Analysis of the Existing Human Capital Development Monitoring System. In Institute of Scientific Communications Conference (pp. 514–521). Springer, Cham (2020, March) жарияланды.

Ғылыми журналдарда «Человеческий капитал Акмолинской области: анализ и перспективы развития», Вестник Карагандинского университета. Серия: Экономика. 2019. Т. 96. № 4. С. 331–337; «Analysis of human capital development in healthcare in the North Kazakhstan region», № 4 (2021): 2021, №4 Вестник Национальной Академии наук Республики Казахстан; «Human capital as a factor in improving the competitiveness of enterprises in modern conditions», №4 (2019):2019, №4 Известия национальной академии наук Республики Казахстан, Казахский национальный педагогический университет им. Абая; «Влияние роста человеческого капитала на экономику Казахстана» мақалалар жарияланды. Сонымен қатар монография «Состояние и перспективы развития стран в рамках ЕАЭС в условиях интеграционных процессов» [коллективная монография] под ред. Майдыровой А.Б., Рыспековой М.О. - Астана: Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2021 г. 231 с., С.132-140; «Устойчивость социального объекта: Особенности логистики в системе здравоохранения Республики Казахстан, опубликована в РИНЦ коллективная монография «Логистика: новые принципы эффективного управления издержками», «Развитие менеджмента человеческого капитала в области здравоохранения в экологической территории Казахстана», Управленческий учет. 2021. № 4–2. С. 443–449, Москва, 2021г.; «Современные подходы к человеческому капиталу в экономике», Материалы Международной научно-практической конференции «Сейткасимовские чтения-2020», посвященной 80-летию со дня рождения академика НАН РК, д.э.н.профессора Г.С. Сейткасимова, С.195-200 атты мақалалар жарияланды.

Жарияланымдар. Зерттеудің негізгі нәтижелерін жариялау. Диссертация тақырыбы бойынша 12 ғылыми мақала жарияланған., оның ішінде 1 мақала Scopus ақпараттық базасында, 3 мақала Қазақстан Республикасының БҒМ білім мен ғылым саласын реттеу Комитетімен мақұлданған ғылыми басылымдарда және 8 мақала халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарында жарияланды.

Диссертация құрылымы. Диссертация кіріспеден, үш бөлімнен, тұжырымдардан және пайдаланылған дереккөздердің тізімінен тұрады. Диссертация 44 кесте, 25 суретпен көркемделген.